

**«6D020900 - Шығыстану» мамандығы бойынша философия докторы
(PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған Сауданбекова Шынар
Турганбекқызының «Қазақтар мен жапондардың ғұрыптық
мәдениетіндегі ұқсастықтар мен ерекшеліктер: семиотикалық аспект»
атты диссертациялық жұмысына ресми рецензенттің**

ШІКІРІ

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі және жалпы ғылыми, жалпы мемлекеттік бағдарламалармен (практикалық және ғылым мен техника дамуының сұраныстарымен) байланысы

Бүгінгі әлемдегі орын алып отырған саяси оқиғалар мен этносаяси шиеленістер мен қақтығыстарды этникалық, азаматтық және ұлттық бірегейлік, ұлттық сана-сезім, ұлттардың қайта өрлеуі сияқты факторларды ескермейінше түсіну мүмкін емес. Жаһандану процесстері күллі әлемнің барлық аймақтарында жергілікті этномәдени салт-дәстүрлерді мен әдет-ғұрыптарды, жалпы этникалық ерекшеліктерді жойып, жалпы мәдени нормалар мен стандарттарды орнатуға бағытталған, сонымен қатар сол үрдістірге жергілікті қоғамдар тарапынан қарсылық күшеюде. Бұл өз мәдениетінің ерекшелігін сақтап қалуға, өзінің этникалық бірегейлігін сезінуіне құштарлық туғызады. Сонымен қатар, этникалық сана-сезімнің күшеюі, ұлттық бірегейліктің айтарлықтай қалыптасуына және нығайтуына әсерін тигізеді. Осы орайда ұлттық салт-дәстүр – мәдени құндылықтар ұрпақтан-ұрпаққа жалғастырудың ең көне түрі болып табылады, сонымен бірге ұлттық мәдениеттің киелі негізін сезініп, түсінудің бірден-бір жолы болып саналады. Осылайша, мәдени дәстүрлер – бұл аса терең мағынасы бар қандай да болмасын халықтың даму барысында қалыптасқан дүниетанымдық өзгешеліктерін белгілейтін ұжымдық тәжірибенің кешені болып табылады, оның астарында жатқан мағынаны тек сол қоғамның мүшелері жетік түсінеді. Сол себепті, бұл қай халықтың болмасын қоғам мүшелері үшін маңызды әлеуметтік құндылықтар мен өлшемдерді айғақтап, арнайы салт-дәстүрлер кешенін қатаң сақтап, орындауды талап етеді.

Қазіргі таңда әлем халықтары, оның ішінде жапон халқының мәдени дәстүрлерінің ерекшеліктері, олардың өзге халықтармен, атап айтқанда қазақ халқымен этномәдени және тарихи байланыстары туралы маңызды мәселелердің түрлі салалардағы ғалымдардың назарын өзіне аударып отырғандары рас. Бағзы заманнан көшпелі өмір-салтын ұстанған қазақ халқы мен сонау шалғайдағы аралды жерлерді мекендейтін жапон халқының ұлттық мәдениеті мен салт-дәстүрлерінде, тіпті генетикалық тұрғыдан да айтарлықтай ұқсастықтардың болуы аталмыш екі ел халықтарының түбі бір болуы мүмкін деген дәлелді теориялардың шығуына негіз болуда. Жапон және қазақ халықтарының мәдени дәстүрлеріндегі айтулы ұқсастықтармен қатар, олардың шаруашылық типтік, өркениеттік негіздеріне байланысты, сонымен бірге екі халықтың әрқайсысына өзіндік ұлттық болмыс пен ерекшеліктер де тән. Жапон халқының этникалық тұрғыдан қалыптасуы мен

дамуында ежелгі дәуірлерден бастау алатын континенталды елдердің аймақтарын мекендеген көшпелі халықтар, олардың ішінде түркі халықтарымен өзара ықпалдастығына тікелей байланысты деген тұжырымдар айтылуда. Сондықтан да жапон халқының мәдени дәстүрлерін қазақ халқының дәстүрлі мәдениетімен ұштастыра отырып қарастыру екі ел арасындағы шынайы тарихи, мәдени байланыстар мен тарихи ақиқатты анықтауда аса маңызды.

Жапон және қазақ халықтары арасындағы жақын ұқсастық пен жапон жерінде протоқазақ халқының ежелгі қорғандары мен балбал тастарын бейнелейтін тарихи жәдігерлердің табылуы, сондай-ақ, жапон халқының түпнегізін қалаушы халық ретінде қарастырылатын айну этникалық бірлестігінің ұлттық киімдеріндегі ою-өрнектер мен тұрмыстық заттарда ұқсастықтардың болуы жапон халқының қалыптасуында көшпенді түркі, оның ішінде қазақ халқының орны мен ролін елеулі фактор ретінде қарастырып, екі ел халықтарының мәдени дәстүрлерін салыстырмалы тұрғыдан қарастыруға мүмкіндік береді. Дегенмен, бүгінде жапон халқының этногенезі мен ежелгі түркі халықтарымен байланысы ғылымда толығымен шешімін тауып, өзінің шынайы бағасын алып отыр деуге болмайды.

Рухани жаңғыруға бет алған еліміздің тарихи және мәдени дамуы мен әлем өркениетінде алатын орны мемлекеттік деңгейде зерттеуді қажет ететін өзекті мәселелер қатарында екендігін атап өткен жөн. Бұған мемлекет тұрғысынан қабылданған «Халық тарих толқынында», «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Ұлы даланың жеті қыры» атты аса маңызды мемлекеттік бағдарламалар мен бағдарламалық мақалалар отандық зерттеушілер назарын тың тарихи және мәдени зерттеулерді жүргізуге жақсы серпін беріп, қазақ халқының бүкіл әлемдік мәдени өркениетте алар орнын айқындау жолында үлкен ғылыми-зерттеулерге бастама болды. Осы ретте, бұрын-соңды ғалымдар тарапынан бірге ұштастырылып қарастырылмаған тың тақырыптарға жол ашылды. Бұл қатарда, әрине, жапон халқы мен қазақ халқының мәдени дәстүрлерін салыстырмалы талдап, екі елге тән ерекшеліктер мен ұқсастықтарды анықтау негізінде, осы халықтар арасындағы жақындастықтарды мәдени және тарихи тұрғыдан зерделеу, еліміздің мәдениеті мен оның өзге халықтардың мәдениетіне ықпалы мен екі ел арасындағы түбірі тереңде жатқан қарым-қатынастарды айғақтай түсуге мүмкіндік береді.

Осы тұрғыдан алғанда ізденуші Ш.Т.Сауданбекованың жапон және қазақ халықтарының мәдениетіндегі салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың ерекшеліктері мен ұқсастықтары, заманауи көріністері мен даму сипаты, қазіргі заманғы жапон және қазақ қоғамдарындағы мәдени дәстүрлердің сабақтастығы мен ұлттық бірегейлігінің сақталуында маңыздылығын зерттеуге арналған ғылыми жұмысы отандық ғылымдағы аса тың әрі өзекті мәселелердің біріне арналған зерттеу деп есептейміз.

2. Диссертацияға қойылатын талап деңгейіндегі ғылыми нәтижелері.

Кіріспе, үш тарау, қорытынды, пайдаланған әдебиеттер тізімі мен қосымшадан тұратын диссертация жүйелі түрде ғылыми талданған, толық аяқталған ғылыми зерттеу жұмысы болып табылады.

Зерттеудің ғылыми жаңашылдығы тақырыпты таңдаумен және оның мазмұнын айқындай түсетін тың мәселелердің қарастырылуымен анықталады. Автор жапон және қазақ халықтарының өзара байланыстарының пайда болуына негіз болған тарихи және мәдени деректерді жан-жақты қарастыра отырып екі ел арасындағы ғұрыптық мәдениеттерде орын алған ұқсастықтарға негіз болған рухани байланыстарды ғылыми тұрғыдан және нақты негіздеген.

Зерттеу алдына қойылған мәселелерді қарастыруда тиянақты, сыни, салыстырмалы талдау жасау барысында, ізденуші, жапон халқының этногенезіне ықпал етуші бірден-бір фактор ретінде ерте заманда континенталды аймақтан халықтардың ұлы көші үдерістерінің ықпалын да анықтаған. Егер осыған дейінгі зерттеулерде жапон және қазақ елдерінің арасындағы байланыстарға генетикалық және тарихи тұрғыдан зерттеу жасау талпыныстары жасалған болса, ал ізденуші Ш.Т.Сауданбекова екі ел халықтары арасындағы байланыстар мәселесіне мүлдем тың жаңа қырдан, мәдени дәстүрлердегі ғұрыптық мәдениеттеріне қатысты деректер тобын сараптап, негіздей отырып, қарастырып отырған халықтардың ғұрыптық мәдениеттерінде ұқсастықтардың орын алуын тарихи-этнографиялық негізінде дәлелдеп отыр.

Сонымен қатар ғылыми жұмыстың маңызды нәтижесінің бірі — ізденушінің мәдени деректермен, далалық зерттеулер барысында анықтаған тың мәліметтер және де жазба мәліметтерді қатар пайдалана отырып, оларға жан-жақты кешенді талдау жасау арқылы жапон және қазақ халықтарының мәдени ортақтығын, олардың ұлттық дамуындағы мәдени дәстүрлердің ұлттық бірегейліктің сабақтастығын қамтамасыз ететін маңызды құрал ретінде қарастырып, алғаш рет ұсынуы болып табылады. Бұл зерттеу, қазіргі кездегі еліміздің руханы жаңғыруы мен мәдени және тарихи салалардағы маңызды мәселелерді шешуге бағытталған жұмыстың өзектілігі мен маңыздылығын да сөзсіз арттыра түседі.

Осылайша, жоғарыда айтылғандарды тұжырымдай келе, «Қазақтар мен жапондардың ғұрыптық мәдениетіндегі ұқсастықтар мен ерекшеліктер: семиотикалық аспект» тақырыбында жазылған диссертациясында ізденуші Ш.Т.Сауданбекова алдына қойған мақсат-міндеттерін толық орындай отырып, төмендегідей маңызды нәтижелерге қол жеткізгендігін көреміз.

1-нәтиже: Зерттеуші жапон және қазақ халықтарының ғұрыптық мәдениетіндегі ұқсастықтар мен ерекшеліктердің пайда болуында ежелгі халықтардың ұлы миграциялық үдерістер және жапон халқының этногенезі мен мәдени дәстүрлерінің қалыптасуына көшпелі түркі елдерінің нақты ықпалдастығын негіздеген;

2-нәтиже: жапон халқының көшпенді түркі халықтарының, оның ішінде қазақ халқының мәдени дәстүрлеріндегі ғұрыптық салт-дәстүрлердің семантикалық мән-мағынасын ашу арқылы олардың өзара

сабақтастығы нақты негізделген. Осылайша, ерте заманда бастау алуына ғылыми негіз бар жапон халқы мен қазақ халқы арасындағы ортақтастықтар мен ұлттық дүниетанымдағы өзара үндестік ашылған;

3-нәтиже: екі ел халықтарының мәдени дәстүрлеріне салыстырмалы түрде семиотикалық тұрғыдан талдау жасалынып, өзара ұқсастықтар семантикалық талдаулар мен фольклорлық деректер негізінде ашылған; қазақ және жапон халықтарының мәдени дәстүріндегі анықталған ұқсастықтар алғаш рет алтай және үндіеуропалық теориялары негізінде дәлелді түсіндірілген;

4-нәтиже: ежелгі тарихи деректер мен пәнаралық зерттеулер нәтижереліне сүйене отырып, екі ел халықтарының мәдени дәстүріндегі салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың қалыптасу тарихы мен заманауи көріністері зерделенген;

5-нәтиже: қазіргі замандағы екі ел халықтарының ұлттық бірегейлігіндегі мәдени дәстүрлердің сақталу сипаты анықталып, олардың орны мен рөліне талдау жасалынған;

6-нәтиже: екі ел халықтарының мәдени дәстүрлері жапон және қазақ халықтарының ұлттық бірегейлігінің қалыптасып дамуының ажырамас маңызды бөлігі екендігі айғақталған.

3. Ізденуші диссертациясында тұжырымдалған әрбір нәтиженің, тұжырымдары мен қорытындыларының негізделуі мен шынайылық дәрежесі.

Диссертациялық жұмыс нәтижелерінің шынайылық дәрежесі деректік материалдың көп қырлылығымен, толықтығымен және көлемділігімен, зерттеудің концептуалдық тұрғысына сай теориялық және практикалық білімдерінің ғылыми негізделгендігімен, жұмыстың мақсаты мен міндеттерінің айқындалғандығымен анықталады.

1-нәтиже. Жапон және қазақ халықтарының ғұрыптық мәдениетінің қалыптасуына негіз болған ежелгі халықтардың ұлы миграциясы, оның ішінде көшпелі халықтарының қазіргі жапон халқының этногенезіне ықпалын анықтау зерттеуге шынайылық беріп отыр. Осы негізде екі ел өкілдерінің ортақ тілдес топқа жату мүмкіндігі және генетикалық тұрғыдан жақын болуы, сонымен бірге жапон елінде табылған көптеген тарихи жәдігерлер мен мәдени ұқсастықтар зерттеу нәтижесін айқындай түскен.

2-нәтиже: бүгінгі таңда жапон халқының этногенезі мен этникалық тарихында көшпелі халықтардың алатын орнына байланысты ғылыми ортада анықталмаған мәселелер көп. Осы тұрғыдан алғанда ізденушінің жапон және қазақ халықтарының мәдени дәстүрлеріндегі ұқсастықтар мен ерекшеліктерді анықтауда пәнаралық, мәдени, тарихи және археологиялық зерттеулер нәтижелері мен далалық мәліметтерді салыстыра пайдалануы және оны ғылыми негіздеп шығуы зерттеудің шынайылығын нығайта түскен.

3-нәтиже: екі ел халықтарының мәдени дәстүріндегі сабақтастық пен оның заманауи көріністері ғылыми дерек және далалық мәліметтерді салыстыру арқылы негізделіп ашылған;

4-нәтиже: зерттеуде бүгінгі жапон халқы мен қазақ халқының мәдени дәстүрлеріндегі ұқсастықтар фольклорлық және жазба деректерге негізделі отырып салыстырмалы талдаулар жасау барысында дәлелді болып шыққан;

5-нәтиже: екі ел халықтарының өзара ғұрыптық мәдениетінде анықталған ұқсастықтар арасындағы ежелгі заманнан бастау алған байланыстардың ортақтығымен түсіндіріліп, зерттеу барысында анықталған таңбалар белгісі, семантикалық талдаулар нәтижесі негізінде дәлелді бола түскен;

6-нәтиже: қазіргі заман жағдайында екі ел халықтарындағы мәдени дәстүрлердің сақталу деңгейі мен сипаты тікелей бақылау және заманауи ғылыми деректерді талдау арқылы айшықтала түскен.

4. Ізденушінің диссертациясында тұжырымдалған әрбір ғылыми нәтижелері мен қорытындысының жаңашылдық деңгейі.

Диссертант Ш.Т.Сауданбекованың зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы мен жаңашылдығы дау туғызбайды. Өйткені отандық ғылымда бұрын-соңды жапон және қазақ халықтарының ғұрыптық мәдениетін салыстырмалы түрде талдау арнайы зерттеу нысаны болмаған.

Ұсынылып отырған әрбір ғылыми нәтиже, ізденушінің ғылыми жұмысты орындау барысында жасаған түйіні мен қорытындыларын деректік материалдармен негіздеу арқылы жасалған. Диссертациялық жұмыстың нәтижелері, тұжырымдары мен қорытындыларының шынайылық деңгейі зерттеудің мақсаты мен міндеттерінің дұрыс шешім табуымен анықталады.

Нақтылап айтар болсақ:

1-нәтиже жаңалығы жоғары, себебі жапон халқының ұлттық мәдени дәстүрлері мен жалпы этногенезіне қатысты жүргізілген түрлі зерттеулер негізінде зерттеуші екі ел халықтары арасында ежелгі заманда ортақ рухани байланыстар болған деген тұжырымды басшылыққа ала отырып пәнаралық нақты деректермен және басқа да қосымша этнографиялық далалық материалдар арқылы дәлелді негіздеген.

2-нәтиже жаңа, өйткені, екі ел халықтарының ғұрыптық мәдениетінде анықталған ұқсастықтар мен айырмашылықтар жапон және қазақ халықтарының шаруашылық-мәдени типіне, дүниетанымдық, өркениеттік ерекшеліктеріне, сондай-ақ географиялық жағдайларымен негізделген. Сонымен бірге, орын алған ұқсастықтарды алтай және үндіеуропалық теориялар шеңберінде түсіндіріп, дәлелдеген. Осылайша, жапон және қазақ халықтарының мәдени дәстүрлерінде ортақтастықтардың болуы орынды деген қорытындының шынайылығын бекіте түскен.

3-нәтиже жаңа, себебі жапон және қазақ халықтарының мәдени дәстүрлеріндегі ұқсастықтар мен ерекшеліктер салыстырмалы түрде алғаш рет семиотикалық мағынасын аша отырып талданған. Бұл ұқсастықтардың екі елдің өзара тілдік жақындығымен, яғни жапон және қазақ халықтарының ортақ прототілінің болуымен байланыстырып негіздеуі зерттеу қорытындыларының шынайылығын растай түседі;

4-нәтиже жаңа. Ғаламдану үрдісінің мәдени дәстүрлерге ықпалын зерттеу нәтижесінде екі ел халықтарының ұлттық салт-дәстүрлерінің

заманауи сипаты мен маңыздылығының, ұлттық тәрбиедегі рөлінің құлдырау қаупі екі ел қоғамында болашақ ұлт тәрбиесі мәселесінің өзектілігін айқындауы түрлі ғылыми деректер негізінде дәйекті талданған. Екі ел халықтарының мәдени дәстүрлерінің қазіргі замандағы көрінісін салыстырмалы талдау нәтижесінде ғылыми айналымға жаңа мәліметтер енгізілді. Бұл өз кезегінше, зерттеу нәтижелерінің шынайылығын арттыра түседі;

5-нәтиже жаңа. Жапон және қазақ халықтарының ұлттық-салт дәстүрлерінің сабақтастығы мәселесін бұған дейін ғылыми айналымға енгізген материалдар негізінде жан-жақты талдап қарастыру, аталмыш елдердің ұлттық бірегейлігін сақтап, ұлт тәрбиесінде ғұрыптық мәдениеттің ортақ жүйе құрушы механизм екендігін шынайы түрде дәлелдеген.

6-нәтиже жаңа, олай дейтініміз жапон және қазақ халықтарының ұлттық бірегейлігін сақтаудағы дәстүрлі мәдениеттің алар орнын заманауи тұрғыдан салыстырмалы түрде талдау нәтижесінде бұған дейін ғылыми айналымға енгізген материалдар мен далалық деректер қолданылып отыр.

Зерттеу барысында ізденушінің қол жеткізген негізгі нәтижелерін қорытындылай келе, оларды зерттелген саладағы жаңа жетістіктер ретінде бағалаймыз. Диссертацияда алға тартылған тұжырымдар мен қорытындылардың жаңалығы жоғары деңгейде екендігін атап өтуге болады.

5. Алдыңғы нәтижелердің практикалық және теориялық маңыздылығы.

Диссертациялық жұмыста алынған ғылыми нәтижелер үлкен теориялық және тәжірибелік маңызға ие. Жұмыстың ғылыми маңыздылығы шығыстану саласында халықтардың дүниетанымына қатысты жаңа зерттеулік бағытты одан әрі дамытуға ықпал ететін қағидаларға, теориялық ережелер мен тұжырымдардың болуына негізделеді.

Зерттеу жұмысында алынған нәтижелерді әсіресе жаңадан енгізілген тарихи және фольклорлық деректерді жапон халқының көшпенді түркі халықтарының мәдени дәстүрлерін зерттеу барысындағы түрлі мәселелерді шешуде қолдануға болады. Одан бөлек жоғары оқу орындарында оқу құралдары мен бағдарламаларын, арнайы курстар мен дәрістерді оқу үшін қосымша материал ретінде пайдалануға болады.

6. Диссертацияның негізгі қағидасының, нәтижесінің, тұжырымдары мен қорытындыларының жариялануының жеткіліктігіне растама.

Диссертацияның негізгі қағидалары мен нәтижелері, тұжырымдары мен түйіндері 8 ғылыми басылымдарда жарық көрген, оның ішінде 3 мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті бекітілген тізімге енген басылымда, 2 мақала Scopus мәліметтер базасына кіретін басылымда, 3 баяндама халықаралық, республикалық ғылыми-практикалық конференциялар мен симпозиумның жинақтарында жарияланған.

Материалдың мазмұны ғылыми еңбектің негізгі нәтижелері мен қорытындыларына сәйкес келеді.

7. Диссертация мазмұнындағы және рәсімдеуіндегі кемшіліктер мен ұсыныстар.

Зерттеу жұмысының негізделуі мен дәйектілігі жеткілікті. Докторант диссертациялық зерттеу жұмысын жазу барысында тек қана қазақстандық ғалымдар ғана емес, жапондық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып одан бөлек өзі жүргізген далалық зерттеу жұмыстарының қорытындыларын енгізе келе тұжырымдар мен өзіндік пайымдаулар жасаған.

Диссертацияда ұсынылған нәтижелер, тұжырымдамалар мен қорытындылар өзара байланыста. Олар жұмыста анықталған мақсат пен міндеттерге, ғылыми талаптар мен ұсыныстарға сай келеді. Диссертация мазмұнының аяқталуымен, құрылымдылығымен, нәтижелерінің ғылыми және тәжірибелік маңыздылығымен ерекшеленеді. Жұмыс көлемі мен библиография бойынша ескертулер жоқ. Диссертация толығымен аяқталған жұмыс деп қорытындылауға болады.

Деседе, төмендегідей ұсыныстар жасау орынды деп санаймыз:

Біріншіден, жұмыстағы жапон және қазақ халықтарының ғұрыптық мәдениетін талдауда тілдік тұрғыдан ұқсас келетін ұғымдарды анықтап қолданса құба-құп болар еді.

Екіншіден, зерттеу жұмысы барысында аталып өткен көшпелі халық өкілдерінің жапондық ұлттық мәдениетті қалыптастырудағы рөлі және дәстүрлі мәдениетіндегі ықпалы турасындағы деректерді толықтыра түссе дұрыс болар еді.

Бұл ескертпелер, жұмыстың маңыздылығы мен құндылығын төмендетпейді, керісінше болашақтағы ізденістерге ұсыныс ретінде қабылдаған жөн.

8. Диссертация мазмұнының Ғылыми дәреже беру ережелерінің талаптарына сәйкестігі.

Жоғарыда айтылғандарды тұжырымдай отырып, Сауданбекова Шынар Турганбекқызының «Қазақтар мен жапондардың ғұрыптық мәдениетіндегі ұқсастықтар мен ерекшеліктер: семиотикалық аспект» тақырыбындағы диссертациясы дербестігі айқындалған, ғылыми жаңалығы мен практикалық маңыздылығы бар, орындалуы жағынан Қазақстан Республикасы Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау комитетінің талаптарына сай, аяқталған жұмыс деп есептей келе, ізденуші «6D020900-Шығыстану» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне лайық деп санаймын.

Ресми рецензент:

т.ғ.к., І. Жансүгіров атындағы

Жетісу университетінің

Қазақстан тарихы кафедрасының

қауымдастырылған профессорының м.а.

Н.Қ. Байгабатова

